Петя Александрова

Киноисторията ни

градина с разклоняващи се пътеки

„Дивни светливи картини. Българската филмова култура – отвъд канона и известното“, Андроника Мартонова, Институт за изследване на изкуствата, 2026 г.

Книгата на Андроника Мартонова преобръща традиционни художественонаучни нагласи и излиза от удобното поле на естетиката и кинознанието, тази „кула от слонова кост“. Авторката тръгва от разбирането, че „българската филмова култура от 20-те и 30-те години на XX век не може да бъде мислена единствено като затворен национален процес, а като динамично поле на взаимодействия между локалното и транснационалното, между модерността и традицията, между родното и чуждото“. И се потапя в комуникационни, медийни, икономически, социални и дори политически води, за да разкрие многостранността на проучваните обекти, където филмите, повечето вече несъществуващи, са само част от културното им значение за историята на българското кино.

Основните две сюжетни изследователски линии са личността и дейността на Жана Гендова (съпруга на пионера Васил Гендов, не само актриса, а и абсолютната „г-жа Кино“) и Люба Кутинчева (в ипостаса ѝ на възможна първа кинодокументалистка във филмовата ни история). За първата като че се знае много, но обикновено тя е в сянката на тоталния артист Гендов – едва през 2016 г. в изданието на БНФ „Трънливият път на българския филм (мемоари 1910–1940). Това, което се премълчава в историята на българския филм (спомени 1948)“ двете фигури в артистичното семейство са равнопоставени. За Люба Кутинчева не се знае почти нищо. Но малко известните факти за обществената и културна дейност на Кутинчеви и по-конкретно на Люба биха имали само познавателен характер, ако Мартонова не развиваше в книгата повече от една хипотеза за тях. Чрез изследването на жените пионери в киното тя изгражда алтернативна на канона история и с нов и свеж поглед вписва Жана Гендова и Люба Кутинчева в основни процеси в междувоенната действителност – свързани с модерността, световните глобални мрежи (Европа, Африка, Азия), пътуването и непрекъснатата динамика между родното и чуждото.

От историческа гледна точка е направена оригинална селекция, идентификация и тематична организация на архивните единици, принадлежащи към различни институционални, регионални, частни и дигитални архивни масиви. Обект са „неосветените“ пространства на паметта, изваждени са наяве слабо проучени, непознати, недостатъчно интерпретирани или направо умишлено засенчени факти и фигури. Анализите открояват противоречията и проследяват напреженията между канон и периферия, между институционализирана памет и архивни липси, между мъжка доминация и гъвкава изобретателност на женските творчески изяви. Впечатляваща е работата върху конкретни снимки, това научно „вторачване“ в детайлите (например за Бистра Фол, за оркестъра на Циганчето), умението да се извличат от тях изводи на базата на богата ерудиция за епохата. Особено оригинална линия в текста са пътешествията на Кутинчеви в Япония и сказките на Люба там и в България като взаимодействие на нашата култура с новите религиозни течения, международните връзки и есперантските канали на Далечния изток. Мрежата е заметната широко и се отваря хоризонт за използването на киното и културата в различна идеологизирана перспектива.

Текстът е написан на красив език и с разказваческо умение, анализите на основните фигури и тяхното място в киноисторията са проникновени и задълбочени. Особено сполучлив е избраният стил, който превръща научния труд в литературно приключение – той се движи между трилъра – на места политически, и мистификацията, понякога оставена нарочно неразгадана.

Не мога да не спомена предишните книги на Андроника Мартонова „Йероглифът на киното“ („Панорама“, 2007) и „Между миграция и уседналост: Екзотичният друг и новото българско кино“ (ИИИ, БАН, 2021), както и множеството ѝ статии, лекции, дискусии и участия, посветени на мостовете между българската и азиатските култури. „Дивни светливи картини“ се очертава като следващото логично стъпало на преплитане в непознати и нестандартни връзки на глобалните процеси в културните изследвания.